

KIBRIS'TA
OSMANLILAR

2

Prof. Dr. M. Akif Erdoğan

GALERİ KÜLTÜR YAYINLARI

GALERİ KÜLTÜR YAYINLARI

Editör

R. Halluma

Dizgi ve Düzenleme
Galeri Kültür Yayınları

Düzeltili

M. A. Erdoğan

Kapaklar ve Ayrac
Oya Silbery

Baskı

Kitap Matbaacılık

1. Baskı: Eylül 2009 - © Galerî Kültür Yayınları

-Tüm hakları saklıdır-

GALERİ KÜLTÜR YAYINLARI

174, Tanzimat Sok. Hüseyin Tahir Apt.

PK: 220, LEFKOŞA – KIBRIS

TEL: 0392 – 2279282, FAX: 0392 – 2272744

galerikultur@yahoo.com

KIBRIS TİCARET TARİHİ ÜZERİNE EK BİLGİLER: MUHTESİB

Lefkoşa'da Vakıflar Arşivi'nde saklanan tasnifsiz Osmanlıca bir arşiv belgesi, Kıbrıs'ta ticaret ve esnaf üzerine şimdiye kadar yeterince bilinmeyen önemli ve ilgi çekici yeni bilgileri vermektedir.

Belge 1833 ve 35 tarihli olup "*rüsumat-ı ihtisâbiyye varakası*" ismini taşımaktadır. Defter halinde olan belge iki ayrı yerin, Lefkoşa ve Tuzla kazasının ihtisap vergilerini içermektedir.

Osmanlılar adayı fethettikten sonra, diğer fethettikleri topraklarda yaptıkları gibi, ada halkını zulme ve adaletsizliğe karşı korumak amacıyla, İslam hukuku ve Osmanlı örfüne göre görev yapan, yani İslamiyet'in tacirler ve ticaret üzerine koyduğu yasakları (hisba) korkusuzca uygulayan bir kişiyi, Lefkoşa kadısının emrinde çalışmak şartıyla, Lefkoşa muhtesibi olarak tayin ettiler.

İngiliz tarihçi Sir George Hill'in söylediğinin aksine, Osmanlılar, muhtesibi, Venedikliler Dönemi'nde olmadığı kadar, çeşitli yetkilerle donattılar. Adı geçen belge bu yetkileri ve sınırlarını bize göstermektedir. Lefkoşa muhtesibinin görevi ve bunun sınırları şunlardı: Muhtesibin asıl görevi ada şehirlerinde, özellikle Lefkoşa'da, çalışan esnaf cemaatlerini denetlemektir. Şehirde faaliyet gösteren esnaf teşekküllerinin neler olduğunu belirlemektir. Ayrıca, bu cemaatlerin gelişimini izlemekle mükelleftir. Çünkü bazı esnaf loncaları zamanla önemini yitirip, kaybolabilmekteydi. Buna karşın, zamanla yeni esnaf grupları çıkmaktaydı. Yeni gruplar şehir muhtesibince keşfedilmeli ve vergi mükellefi yapılmalıydı. Şehirde bu esnafın şehrin hangi bölümünde ve kaç kişi olarak faaliyet gösterdikleri muhtesip tarafından bilinmeliydi.

Belge, 1833 yılında Lefkoşa ve çevresinde faaliyet gösteren altmıştan fazla farklı esnaf teşekkülünü göstermektedir. Devlet adına esnafın ödediği *ihtisap* vergisinden anlaşılıyor ki; Lefkoşa, ticari hacmi fazla olan bir Osmanlı şehriydi. Kısacası uluslar arası bir ticaret merkeziydi. İncelediğimiz tarihte, en yaygın ve gelişmiş

esnaflar, sırasıyla attarlar (aktar, parfümeri), bakkallar, reaya çizmecileri, basmacılar, debbağlar (dericiler), sebzeciler, hancılar, pabuşcular, berberler ve kumaş boyacılarıydı. Tuzla bölgesinde ise, bakkallar, tacirler, yemeniciler, çizmeciler ve kahveciler bölgenin ticaret hayatında önemli işleve sahiptiler. Burada belirtilmelidir ki; muhtesip aynı zamanda Lefkoşa Şer'i Mahkemesi'nin de önemli bir üyesi ve tanığıydı. Lefkoşa Mollaları veya kadınlarınca görülen davalarda, şahit olarak dinlenebiliyorlardı. Çünkü muhtesip olan kişi nazari olarak güvenilir, emin bir kişiydi. Kadılar tarafından yazdırılmış Lefkoşa Şer'i Sicilleri'nde dava şahitleri arasında muhtesiplere rastlanılmaktadır. Lefkoşa muhtesibi sadece Lefkoşa şehir merkezindeki esnafı denetlemekle kalmıyor, buna ek olarak Değirmenlik gibi şehre yakın yerdeki esnafı da denetliyordu. Nazari olarak Kıbrıs'taki büyük her şehrin bir muhtesibi olmasına rağmen, adada en yetkili ve iş bilir muhtesip Lefkoşa'nunki idi.

Adada üretilip içeride veya dışarıya satılan ticari malları tespit etme ve bunları denetleme. Coğrafi konumu itibarıyla Kıbrıs, Levant ticaretinin önemli merkezlerinden biriydi. Doğunun ticari malları Mısır veya Suriye şehirleri vasıtasıyla Kıbrıs şehirlerine gelir, buradan çoğunlukla Batılı tacirlerin eline geçirdi. Dolayısıyla, Kıbrıs'ın hem Suriye ve Mısır ile hem de Anadolu'yla doğrudan ticari ilişkisi vardı. Ayrıca İngiliz ve Fransız mallarının da çokça uğradığı Doğu'nun önemli ticari merkezlerinden biriydi. Bu çok yönlü ve hareketli ticaretinden dolayı adaya çok farklı ticari emtia gelmekteydi. Buna ek olarak adanın kendine özgü mamulleri de bulunmaktaydı. Lefkoşa muhtesibinin denetimine girmiş bu ticari mallar ekte listelenmiştir. Pamuklu, yün ve ipek dokumalar, baharatlar, içkiler, meyveler, madenler, hayvanat ve hayvani mahsuller adanın temel ticaretini oluşturmaktadır, özellikle pamuklu dokuma ticareti Şam vasıtasıyla yapılmaktaydı. Ayrıca Suriye ve Mısır dokumaları, adada da dokunmaktaydı. İşte muhtesibin bir görevi de, adada mevcut ticari emtiayı sağlamak ve devlet adına belli bir orandaki vergiyi esnaftan tahsil etmektir.

Ada halkının ihtiyacı olan temel besinlere narh vermek muhtesibin başka bir resmi göreviydi. Coğrafi yapısı, özellikle iklimi dolayısıyla, ada temel besinler bakımından Anadolu ve Suriye'ye bağımlıydı. Ada halkına yetecek kadar hububat özellikle buğday, bir yıl öncesinden düzenli olarak devletçe adada depolanır, muhtekirlerin (vurguncular) temel maddelerin fiyatlarını yapay olarak artırarak ada halkını ezmelerine izin verilmemeye çalışılırdı. Et, ekmek, baharat ve sebze gibi temel gıdalara muhtesip, pazarbaşının ve yasakçının yardımıyla günlük narh verirdi. Tacirlerin ve esnafın bu fiyat üzerinden mallarını satmaları istenirdi. Ayrıca Lefkoşa'daki ticari mekânlar, kısacası kapanlar, hanlar, dükkânlar, hayvan ve köle pazarları gibi halkın alışveriş yaptığı mekânlar muhtesip tarafından denetlenirdi. İslam hukukuna ve geçerli Osmanlı kanunlarına göre belirlenen günlük veya aylık narhlar, Lefkoşa kadısının siciline işlenirdi. Uygulanan yöntemle, kaçakçılık ve suiistimaller önlenmeye çalışılırdı.

Muhtesibin bir görevi de Adalı tacirleri, özellikle ada dışına ticaret amacıyla çıkan tacirleri denetlemektir. Bu kişilerin sayısını, ticaret yapacak paraları olup olmadığını ve devlete vergilerini ödeyip ödemediklerini incelemektir. Böylelikle ada halkını muhtekir (vurguncu) ve ihtiraslı tacirlerden koruyarak, adaletli bir yönetim sağlamak düşünülmüştür.

Son bir görevi de devlet hazinesine vergi toplamak ve ada ticareti üzerine resmi makamlarla yazışmalar yapmaktır. Ticaret yapan veya bir mal-eşya üreterek para kazanan kişilerden vergi toplamak Lefkoşa muhtesibinin veya İhtisap ağasının önemli görevlerindendi. Batılı tacirlerin, harbi veya zimmî olsun, adadan aldıkları veya sattıkları mallar karşılığında ödeyecekleri vergiler kanunlarla resmen belirlenmişti. Özellikle ada esnafından, belirlenmiş maktu ücreti toplamak ve Lefkoşa Divan hazinesine teslim etme işi muhtesibin göreviydi. Esnaf ahlakına uymayan davranışlar gösteren lonca mensupları ve tacirler muhtesip tarafından hem sözlü hem de parayla cezalandırılırdı. Bu cezalar hazine için önemli gelir kaynağıydı.

Sonuç olarak, bu özet bilgilerden görülüyor ki; Lefkoşa muhtesipliği, Lefkoşa kadısının emri altında çalışan, halkı, hem Müslüman hem de Gayrimüslim zalim tacir ve esnafa karşı korumakla yükümlü önemli bir Osmanlı kurumuydu. Bu kurum, zamanla Türklerce geliştirildi. Osmanlı devletinin adalet ve koruyuculuğu bu memurlar vasıtasıyla ada halkına hissettirildi ve ulaştırıldı. Ayrıca, bu müesseseye ait belgeler, XIX. yüzyılın ilk yarısında, II. Mahmut'un son zamanlarında, Kıbrıs'ın İngiltere, Fransa, Mısır, Tunus, Şam, Halep, Beyrut, İtalya, Portsait ve Denizli gibi yerlerle ticari ilişkilerinin mevcudiyetini gösteriyor.

Liste 1: Lefkoşa Vakıflar Arşivi'nde korunan numarasız bir belgeye göre 1833 yılında Kıbrıs'ın Tuzla kazasında faal esnaf grupları:

Arabacılar	Kasaplar
Aşçılar	Kazazlar
Attarlar ²⁹⁴	Kuyumcular
Bakırcılar	Manavlar
Bakkallar	Merkepçiler
Berberler	Mestçiler
Bıçakçılar,	Nalbantlar
Boyacılar	Palancılar
Çizmeciler	Sebzeciler
Çubukçular	Semerciler
Değirmenciler	Tavlacılar
Demirciler	Terziler
Ekmekçiler	Tüccarlar
Gümrükçüler	Tüfekçiler
Hamamcılar	Tütüncüler
Hancılar	Varilciler
Kahveciler	Yemeniciler
Kalaycılar	Yorgancılar

²⁹⁴ Parfümeri.

Liste 2: Lefkoşa Evkaf arşivindeki bir belgeye göre 1835 yılında Lefkoşa ve çevresindeki esnaf grupları:

Abacılar ²⁹⁵	Demirciler
Alçıcılar	Dökmeciler
Arabacılar	Duhan kıyıcılar ³⁰¹
Attarlar ²⁹⁶	Ekmekçiler
Bakkallar	Enfiyeciler
Balmumcular	Hamamcılar
Bardakçılar	Hancılar
Basma Cabircileri ²⁹⁷	İbrişimciler
Basmacılar	İpsimolof debbağları
Bennalar ²⁹⁸	İstanbul basmacıları
Berberler	Kahvehaneciler
Beygirciler	Kalaycılar
Bıçakçılar	Kasaplar
Çıkrıkçılar	Kasarlar
Çilingirler	Kazancılar
Çizmeciler	Kazazlar ³⁰²
Çuhacılar	Keçeciler
Çuvalcılar	Keresteciler
Debbağlar ²⁹⁹	Kırmızı boyacılar
Değirmenlik benna ve neccarları	Kirişçiler
Değirmenlik çulhacıları	Kurdalyacılar ³⁰³
Değirmenlik değirmencileri	Kuyumcular
Değirmenlik meykedecileri ³⁰⁰	Kürkçüler

²⁹⁵ Kaba kumaş dokuyanlar.

²⁹⁶ Parfümeri.

²⁹⁷ Kumaş yıkayanlar.

²⁹⁸ Yapı ustaları.

²⁹⁹ Deri tabaklayanlar.

³⁰⁰ Meyhaneci.

³⁰¹ Tütün kıyanlar.

³⁰² İpek işleyenler.

³⁰³ Kurdeleciler.

Mavi boyacılar
Mutaflar³⁰⁴
Nalbantlar
Neccarlar³⁰⁵
Oturakçılar
Pabuççular
Palancılar
Perdahçılar
Reaya çizmecileri
Saatçiler
Sandıkçılar
Saraçlar

Sebzeciler
Tahmisçiler
Tavacılar
Terziler
Tüccarlar
Tüfekçiler
Yağ değirmencileri
Yatak hasırcıları
Yemeniciler
Yoğurtçular
Yorgancılar

Liste 3: Kıbrıs'tan ihraç edilen emtia (Kaynak: Lefkoşa Evkaf

Arşivi)

Alaca İplik

Arak³⁰⁶

Beyaz Bez

Beygir

Boya

Deve

Duhan³⁰⁷

Efrenç Fesi

Efrenç Riştesi³⁰⁸

Gömlek

Hamır³⁰⁹

Hasır Yapağı

İpek

İplik Kuşak

Kaba Çuka

Kahiri

Katır

Kırmızı Bez

Kitre

Kömür

Kuru Yemiş

Lapta Bezi

Mazı

Merkep

³⁰⁴ Kıl dokuyanlar.

³⁰⁵ Marangoz.

³⁰⁶ Rakı.

³⁰⁷ Tütün.

³⁰⁸ Pamuk ipliği.

³⁰⁹ Şarap.

Meşlah³¹⁰
Mısır Riştesi
Pabuş
Pestil³¹¹
Pirinç
Sabun
Saf Pamuk

Sarı Kumaş
Sirke
Tülbent
Uçkur Çukası
Revgan-I Zeyt³¹²
Yemeni
Zic-İ Kırmızı

Liste 4: Kıbrıs'a İthal edilen emtia (Kaynak: Lefkoşa Evkaf

Arşivi)
Ağabani şal
Alafıranga basma
Amalgan bezi
Anason
Araç
Basma şal
Başlık
Beyrut harcı
Bez
Biber
Boya
Buhuri şal
Büyük fes
Cafi
Cam
Canfes
Çelik
Çiriş
Çitilik
Çivi
Çivit

Demir
Denizlikari alaca
Don
Duhan
Efrenç basma
Efrenç fes
Efrenç kahve
Enfiye mendili
Eski bakır
Fıstık
Fişek
Fota
Fransızkari dimi
Göger basma
Habbüzzebr
Halep camızı
Ham gön
Ham ipek
Hamr
Hırdavat
Hurma

³¹⁰ Bir çeşit elbise.

³¹¹ Tatlı.

³¹² Zeytinyağı.

İngilizkari dimi
İngilizkari şal
İpek
İsfidaç
İskenderiye kuşağı
Kâğıt destesi
Kâhve
Kalay
Karabiber
Karanfil
Katır
Kaysı
Keçe
Kelle şeker
Keten gömlek
Kıbrıskari hakir
Kıbrıskari a'la mendil
Kıbrıskari dimi
Kıbrıskari edna mendil
Kıbrıskari kıl harar
Kıbrıskari şal
Kına
Kolan
Kök boya
Kömür
Kurdalya
Kuru yemiş
Kuşak
Kuzu derisi
Leblebi
Marunit şal kuşak
Masulin

Mavi kadife
Merkep
Mısır hasırı
Mısır fesi
Mısır hasırı
Mısırkari kuşak
Mısırkari süpürge
Nişadır
Pastırma
Patiska
Pazen
Pirinç
Saçma
Sadeyağ
Saidkari kuşak
Sardalya
Sinebend
Siyah bornos
Şam alacası
Şam çenberi
Şam çitaresi
Şam hakiri
Şam kutnisi
Şamkari basma şal
Tarçın
Toz şeker
Tönbek
Tunus fesi
Yaş üzüm
Yeni bakır
Yorgan